

УДК 657.6

Редченко К.І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедрою аудиту, аналізу та оподаткування
Львівського торговельно-економічного університету

РОЛЬ АУДИТОРСЬКИХ КОМІТЕТІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТОВІРНОСТІ ПУБЛІЧНОЇ ЗВІТНОСТІ КОМПАНІЙ

THE ROLE OF AUDIT COMMITTEES IN ENSURING THE RELIABILITY OF PUBLIC CORPORATE REPORTING

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто актуальні проблеми забезпечення достовірності публічної корпоративної звітності. Досліджено принципи діяльності аудиторських комітетів, визначено їх вплив на процес підготовки фінансової звітності та забезпечення надійності внутрішнього контролю. Проаналізовано особливості взаємодії аудиторських комітетів із зовнішніми і внутрішніми аудиторами. Зроблено висновок, що аудиторські комітети повинні стати обов'язковим елементом корпоративного управління великих вітчизняних компаній. Запропоновано наділити аудиторський комітет такими функціями, як нагляд за процесом підготовки публічної корпоративної звітності, моніторинг ключових операцій та фінансових показників, вибір зовнішніх аудиторів та контроль якості їх роботи, організація служби внутрішнього аудиту, координування роботи різних служб та підрозділів компанії з метою мінімізації ризиків для бізнесу і захисту прав акціонерів.

Ключові слова: аудиторський комітет, публічна фінансова звітність, шахрайство, зовнішній аудит, Міжнародні стандарти фінансової звітності.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены актуальные проблемы обеспечения достоверности публичной корпоративной отчетности. Исследованы принципы деятельности аудиторских комитетов, определено их влияние на процесс подготовки финансовой отчетности и обеспечение надежности внутреннего контроля. Проанализированы особенности взаимодействия аудиторских комитетов с внешними и внутренними аудиторами. Сделан вывод, что аудиторские комитеты должны стать обязательным элементом корпоративного управления крупных отечественных компаний. Предложено наделить аудиторской комитет такими функциями, как надзор за процессом подготовки публичной корпоративной отчетности, мониторинг ключевых операций и финансовых показателей, выбор внешних аудиторов и контроль качества их работы, организация службы внутреннего аудита, координирование работы различных служб и подразделений компании с целью минимизации рисков для бизнеса и защиты прав акционеров.

Ключевые слова: аудиторский комитет, публичная финансовая отчетность, мошенничество, внешний аудит, Международные стандарты финансовой отчетности.

ANNOTATION

Actual problems of ensuring the reliability of public corporate reporting are reviewed. Principles of audit committees' activities are researched, their impact on the process of preparing financial statements and ensuring the reliability of internal control are determined. The features of audit committee interactions with external and internal auditors are analysed. We have concluded that audit committees should become a mandatory element of corporate governance of large domestic companies. We have proposed to endow the audit committee such functions as supervising the process of preparation of corporate reporting, monitoring key operations and financial performance indicators, searching for external auditors and controlling the quality of their work, organizing of internal audit department, coordinating the work

of various departments and divisions of the company to minimize risks for business and protecting the rights of shareholders.

Keywords: audit committee, public financial statements, fraud, external auditing, International Financial Reporting Standards.

Постановка проблеми. Однією з передумов ефективного функціонування ринків капіталу є впевненість в якості, повноті та достовірності фінансової інформації, що оприлюднюється компаніями. Інвестори та інші учасники ринку капіталу повинні бути захищені від можливих фальсифікацій і маніпулювання показниками звітності, оскільки це становить загрозу не тільки окремо взятим економічним суб'єктам, але й системі фондового ринку загалом.

Проблеми виявлення можливих фальсифікацій фінансової звітності та забезпечення її надійності є предметом інтересу науковців протягом майже ста років. Ще на початку ХХ ст. швейцарський учений І.Ф. Шер уперше класифікував та проаналізував основні методи викривлення балансу, а британські й американські аудитори Л.Р. Діксі, У.Б. Кастенхольц, Ф.Р.М. Де Паула, Р.Х. Спір, Дж.Р. Уайлдмен розробили процедури виявлення перекручень у фінансовій звітності компаній. Зокрема, в одній із перших праць з аудиту, що була видана в 1905 р., Л.Р. Діксі вказував, що метою аудиту є виявлення шахрайства, технічних помилок та помилок у застосуванні принципів обліку. Він уважав, що пошук аудитором випадків шахрайства повинен бути «невпинним і постійним» [1, с. 22].

Разом із тим наприкінці 1940-х років зовнішні аудитори вже не приймають на себе прямої відповідальності за виявлення шахрайства через неспроможність ефективно знаходити численні види неврахованих операцій, випадки крадіжок та інші порушення. Така позиція була обумовлена намаганням аудиторських фірм захистити себе від судових позовів із боку клієнтів [2, с. 4].

Проблема забезпечення достовірності фінансових звітів і прозорого розкриття інформації для потреб інвесторів та інших зацікавлених сторін особливо гостро постала на початку 2000-х років, коли міжнародну бізнес-спільноту сколихнули гучні корпоративні скандали, пов'язані з шахрайством вищого менеджменту

і фальсифікацією фінансової звітності (Enron, WorldCom, Parmalat, Tyco International, Adelphia, Peregrine Systems та ін.). Ці скандали коштували інвесторам мільярди доларів, коли ціни на акції постраждалих компаній різко впали і критично знизили суспільну довіру до національних ринків цінних паперів.

Реакцією на вказані події було прийняття у США відомого закону Сарбейнса-Окслі (Sarbanes-Oxley Act, 2002 р.), відомого також як «Закон про реформу відкритих акціонерних товариств і захист інвесторів». Цим законом було встановлено новий режим контролю і регулювання фінансової діяльності відкритих акціонерних товариств та запроваджено більш жорсткі вимоги до розкриття інформації емітентами цінних паперів. Пізніше аналогічні закони були прийняті у Канаді (C-SOX), Японії (Financial Instruments and Exchange Act), Німеччині (Deutscher Corporate Governance Kodex), Франції (Loi sur la Sécurité Financière), Австралії (Corporate Law Economic Reform Program Act) та низці інших країн світу.

Одне з ключових місць у системі корпоративного контролю було відведено зовнішньому і внутрішньому аудиту, а також діяльності рад директорів компаній і створюваних ними комітетів. Як свідчить досвід низки провідних компаній світу, ефективна робота незалежних директорів та комітетів з аудиту є важливою передумовою підготовки об'єктивної фінансової інформації та злагодженої співпраці зовнішнього і внутрішнього аудиту. Поширення цієї практики потребують й українські компанії, які часто потерпають від недосконалості зовнішнього аудиторського контролю та численних випадків корпоративного шахрайства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми надійності публічної фінансової звітності та контролю (аудиту) її достовірності займалися як зарубіжні (Е.А. Аренс, Дж. Лоббек, І.Р. Ніколаєв, Г.Б. Полісюк, Я.В. Соколов, У.Т. Торнхіл, Дж.Т. Уеллс), так і вітчизняні вчені (М.Т. Білуха, М.Ю. Брюханов, М.О. Виноградова, З.В. Гуцайлук, Г.М. Давидов, Н.І. Дорош, Л.І. Жидеева, П.О. Куцик, О.А. Петрик, В.С. Рудницький, Б.Ф. Усач, В.О. Шевчук та ін.). Цими вченими були виявлені основні види викривлень показників фінансової звітності, визначені їх основні причини та чинники, запропоновані сучасні підходи до організації і методики зовнішнього та внутрішнього аудиту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим існуючі дослідження проблеми майже не торкаються ролі аудиторських комітетів у питаннях забезпечення надійного аудиторського контролю і подання достовірної фінансової та нефінансової інформації акціонерам та іншим користувачам. Цей напрям дослідження потребує детального вивчення як з погляду ознайомлення з найкращою зарубіжною практикою, так і з погляду

вироблення організаційно-методичних рекомендацій зі створення аудиторських комітетів в українських компаніях, забезпечення їх реальної незалежності та ефективності.

Мета статті полягає у дослідженні ролі незалежних аудиторських комітетів у забезпеченні надійності фінансової звітності компаній та організації дієвого зовнішнього і внутрішнього аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Достовірність публічної фінансової звітності визначається багатьма чинниками (нормативно-правовими, інформаційними, політичними, людськими, фінансовими, організаційними [3]), але в загальних рисах може трактуватися як властивість фінансової інформації бути об'єктивною, точною та правильно сприйнятою користувачами.

Фінансова звітність повинна бути складена за правилами, встановленими відповідними обліковими стандартами та законодавчими вимогами, містити надійні, обґрунтовані дані і характеризуватися відсутністю суттєвих помилок та викривлень, обумовлених шахрайством.

Протягом останніх десятиліть саме шахрайство з показниками фінансової звітності є однією з головних проблем, з якими стикаються акціонери, інвестори та інші зацікавлені сторони діяльності компаній. Американська асоціація сертифікованих фахівців із виявлення шахрайства (Association of Certified Fraud Examiners, ACFE) визначає три види корпоративного шахрайства: привласнення активів, корупцію, фальсифікацію фінансової звітності [4, с. 10]. Незважаючи на тісний взаємозв'язок між собою, їх природа та цілі відрізняються. Найперша відмінність полягає в тому, що привласнення активів (розкрадання майна) та корупційні дії (отримання незаконних комісійних, «відкати») здійснюються насамперед для особистого збагачення осіб, які до цього причетні.

Фальсифікація фінансової звітності має іншу мету – зловживання довірою акціонерів та введення в оману інших користувачів. Окрім того, на відміну від крадіжок і корупції, до яких можуть бути причетні співробітники будь-якого рангу, фальсифікація публічної звітності компанії майже завжди асоціюється з вищим керівництвом компанії [5, с. 3].

У період високої нестабільності на фондових ринках на початку ХХІ ст. (2001–2005 рр.) вісім країн повідомляли про корпоративні скандали, пов'язані з фальсифікацією фінансової звітності: США, Австралія, Франція, Ірландія, Італія, Нідерланди, Швейцарія та Великобританія. Протягом цього періоду випадки шахрайства з фінансовою звітністю були зафіксовані в 38 компаніях США та у 12 компаніях, що походили з решти країн. У Сполучених Штатах за вказаний період було зареєстровано 6 811 публічних компаній, а у групі з семи країн – 6 892 компанії. Таким чином, фальсифікації мали місце у 0,56% публічних компаній,

які складала звітність за US GAAP, та у 0,17% публічних компаній, які звітувалися за МСФЗ [6, с. 10–11].

Серед 38 американських публічних компаній, причетних до фальсифікації фінансової звітності, 12 були змушені пройти процедуру банкрутства: Adelphia, Ashford.com, Delphi, Enron, Homestore.com, Liberate Technologies, Mirant, NextCard, Peregrine Systems, Refco, Teltran International, WorldCom. Компанія Global Crossing теж збанкрутувала, хоча причиною банкрутства було не стільки корпоративне шахрайство, скільки проблеми з основним бізнесом [7].

Зауважимо, що серед 12 компаній, які складала звітність на основі МСФЗ, збанкрутували лише три: HIN Insurance, Parmalat та Cirio Finanziaria. Це свідчить про те, що частота банкрутств компаній, які складають фінансову звітність за МСФЗ, є меншою, ніж частота банкрутств компаній, які використовують US GAAP. Також автори дослідження [8] довели, що недотримання компаніями вимог МСФЗ помітно знижує їх ефективність як інструмента забезпечення інформаційної прозорості на ринках капіталу. Важливе значення мають також правильний вибір зовнішнього аудитора та ефективність служби внутрішнього аудиту.

У міжнародній практиці корпоративного управління функції координатора роботи із зовнішніми і внутрішніми аудиторами виконує спеціальний орган, що створюється Радою директорів – аудиторський комітет.

Перші аудиторські комітети були створені американськими компаніями ще в 1940-х роках згідно з рекомендаціями Комісії з цінних паперів і бірж (US Securities and Exchange Commission) та Нью-Йоркської фондової біржі (NYSE). Вони виконували досить прості функції, пов'язані переважно з призначенням зовнішнього аудитора і визначенням умов виконання ним аудиторського завдання. У наступні роки, однак, завдання та сфера відповідальності аудиторських комітетів значно розширилися не тільки у Сполучених Штатах, але й як мінімум у 30 інших країнах світу з найбільшим значенням ВВП [9].

Для того щоб зрозуміти, яким є коло обов'язків сучасних аудиторських комітетів, процитуємо окремі положення статуту одного з них (компанія Rio Tinto Plc.): «Для виконання своїх обов'язків аудиторський комітет повинен: 1) разом із менеджментом та зовнішнім аудитором оглядати фінансову звітність компанії, біржову та іншу публічну інформацію; 2) разом із зовнішнім аудитором оглядати заплановані обсяги робіт з аудиту та його результати; 3) перевіряти кваліфікацію, рівень організації, стратегічні цілі та забезпеченість ресурсами служби внутрішнього аудиту; 4) переконаватися, що компанія застосовує ефективну систему управління ризиками і що найважливіші ризики хоча би щорічно доповідаються членам Ради

директорів; 5) розглядати ефективність функціонування системи внутрішнього аудиту; 6) оцінювати, наскільки послуги з впевненості відповідають потребам компанії; 7) оглядати систему податкового планування компанії та дотримання нею законодавчих вимог» [10, с. 1099].

Як бачимо, аудиторський комітет розглядається як постійно діючий орган Ради директорів, який координує, організує та стежить за діяльністю зовнішніх і внутрішніх аудиторів, а також тих менеджерів і працівників компанії, які відповідають за підготовку фінансової звітності, внутрішній контроль та управління ризиками.

У згаданому нами раніше законі Сарбейнса-Окслі аудиторський комітет визначається як орган, що створюється винятково з членів Ради директорів компанії для нагляду за процесами організації бухгалтерського обліку, підготовки фінансової звітності та проведення аудиту. Аудиторський комітет у межах своїх повноважень несе безпосередню відповідальність за вибір зареєстрованої аудиторської фірми, оплату її послуг і нагляд за роботою аудиторів (включаючи вирішення розбіжностей у думках між керівництвом компанії та аудиторами щодо фінансової звітності) під час підготовки та надання аудиторського звіту або під час здійснення пов'язаної з цим діяльності. При цьому зареєстровані аудиторські фірми повинні безпосередньо звітувати перед аудиторським комітетом, а не перед керівництвом компанії.

Члени аудиторського комітету повинні бути незалежними, що передбачає для них низку обмежень. Зокрема, член аудиторського комітету не вправі приймати від компанії гонорари за консультації, поради чи інші виплати, не пов'язані з виконанням ним обов'язків як члена ради директорів та створених нею комітетів. Він також не може бути афілійованою особою як стосовно компанії, так і її дочірніх підприємств.

Згідно з прийнятим у США підходом, аудиторський комітет повинен включати мінімум трьох повністю незалежних членів. Члени аудиторського комітету можуть бути обрані або з числа незалежних членів ради директорів, або запропоновані спеціальним комітетом із висунення кандидатів. Серед інших вимог, окрім незалежності, висувуються також вимоги до фінансової кваліфікації кандидатів: усі вони повинні добре розбиратися у фінансових питаннях, і принаймні один з членів аудиторського комітету повинен бути експертом із питань бухгалтерського обліку і фінансової звітності або мати значний практичний досвід в управлінні фінансами.

У Сполучених Штатах на основі закону Сарбейнса-Окслі була створена некомерційна організація – Американська Рада з нагляду за бухгалтерським обліком у публічних компаніях (PSAOB). Сьогодні функції PSAOB включають розробку стандартів аудиту і забезпечення їх

дотримання, контроль якості, етики та незалежності, проведення перевірок зареєстрованих аудиторських фірм, здійснення розслідувань, вжиття дисциплінарних заходів та накладення санкцій на зареєстровані аудиторські фірми. Починаючи з 2010 р. з метою захисту інвесторів PCAOB курує також аудиторські перевірки брокерів та дилерів, у тому числі в частині звітів на відповідність, які останні змушені подавати відповідно до федерального законодавства США про цінні папери.

PCAOB тісно співпрацює як з аудиторськими комітетами публічних компаній, так і з незалежними аудиторськими фірмами. Крім того, останні змушені дотримуватися низки стандартів, розроблених PCAOB, в яких закріплюються правила комунікації зовнішніх аудиторів з аудиторськими комітетами компаній – емітентів цінних паперів.

У квітні 2008 р. PCAOB затвердила Правило етики і незалежності № 3526 «Зв'язок з аудиторськими комітетами з питань незалежності». Згідно з цим правилом, зовнішній аудитор перш ніж прийняти перше завдання з аудиту повинен виконати такі дії:

- письмово викласти та надіслати аудиторському комітету інформацію про відносини між незалежною аудиторською фірмою або її філією та потенційним клієнтом з аудиту (чи його посадовими особами, відповідальними за підготовку фінансової звітності), які, станом на дату повідомлення, можуть мати вплив на незалежність аудиторської фірми;

- обговорити з членами аудиторського комітету потенційний вплив цих відносин на незалежність аудитора, якщо він призначається аудитором компанії – емітента цінних паперів;

- задокументувати зміст проведеного обговорення з членами аудиторського комітету компанії-емітента [11, с. 2].

Крім того, згідно зі Стандартом бухгалтерського обліку PCAOB № 16 «Зв'язок з аудиторськими комітетами» (AS 16), зовнішні аудитори повинні погоджувати та інформувати членів аудиторських комітетів про такі аспекти виконання завдань з аудиту, як строки і поставлені цілі, стратегія аудиту, порядок отримання суттєвої для цілей аудиту інформації, незвичні операції, оцінки та елементи облікової політики, виявлені аудиторами під час огляду фінансової звітності, міркування щодо безперервної діяльності, виправлені та не виправлені викривлення у фінансовій звітності тощо.

Таким чином, аудиторським комітетам віддано важливу функцію нагляду за виконанням завдань із зовнішнього аудиту фінансової звітності компаній. Для зовнішніх аудиторів таке становище має як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, аудитори повинні постійно інформувати та звітуватися перед аудиторським комітетом, що іноді сприймається практикуючими аудиторами як додаткове навантаження. Але, з іншого боку, зовнішні

аудитори отримують можливість вирішувати проблемні питання на найвищому рівні, що є особливо актуальним під час виявлення шахрайства з боку менеджменту чи виникнення суперечностей у комунікаціях з управлінським персоналом компанії.

Враховуючи не завжди достатню об'єктивність українських аудиторів, які в багатьох випадках знаходяться під впливом представників виконавчих органів компаній, створення аудиторських комітетів із включенням до них незалежних директорів є можливістю прямо впливати на якість зовнішнього аудиту. У зв'язку з цим доцільно, щоб комітет з аудиту оцінював кандидатів на роль аудитора компанії і надавав оцінку таких кандидатів Раді директорів для обґрунтування рекомендацій щодо вибору аудиторської організації на загальних зборах акціонерів товариства.

Рекомендується також представляти висновок аудиторської організації (аудитора) для оцінки комітетом з аудиту до подання його акціонерам компанії на загальних зборах [12].

Висновки. Аналіз практики діяльності аудиторських комітетів провідних компаній світу показує, що сфера їх відповідальності невпинно розширюється. Це пов'язано з тим, що сучасні публічні компанії вже давно не обмежуються публікуванням лише фінансової звітності. Наприклад, у Сполучених Штатах щорічно оприлюднюється звіт менеджменту компаній (management report). Компанії, акції яких котуються на Лондонській фондовій біржі, подають звіт директорів про корпоративне управління (director's report on corporate governance), який містить інформацію про ефективність системи внутрішнього контролю, безперервну діяльність (going concern) та дотримання Кодексу найкращої практики корпоративного управління. Багато міжнародних і національних компаній оприлюднюють інтегровані звіти (integrated reporting), які містять інформацію про сталий розвиток, інтелектуальний капітал, навколишнє середовище, соціальні аспекти бізнесу тощо. Ці звіти переважно публікуються на добровільній основі, але протягом останніх років у багатьох країнах їх оприлюднення стало обов'язковим.

Усе це свідчить про концептуальні зміни у підходах компаній до розкриття інформації та зростаючу варіативність видів і форм публічних корпоративних звітів. Нові види звітності, включаючи інтегровану, складаються на основі мінімального нормативного регулювання, що вимагає від осіб, залучених до їх підготовки та аудиту, високого рівня фахової майстерності та вміння приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

Таким чином, для забезпечення достовірності публічної звітності компаній (фінансової та нефінансової) повинна бути налагоджена скоординована робота незалежних рад директорів (в особі призначених ними членів аудитор-

ських комітетів), фінансово-облікових служб компаній, аудиторів та інших суб'єктів цього процесу. Аудиторські комітети повинні стати обов'язковим елементом корпоративного управління великих вітчизняних компаній та взяти на себе такі важливі функції, як нагляд за процесом підготовки публічної звітності, моніторинг ключових операцій та фінансових показників, вибір зовнішніх аудиторів та контроль якості їх роботи, організація служби внутрішнього аудиту, координування роботи різних служб та підрозділів із метою мінімізації ризиків для бізнесу і захисту прав акціонерів та інвесторів компанії.

На нашу думку, предметом подальших наукових досліджень у даному напрямі повинен стати комплекс питань, пов'язаних із виробленням організаційних схем та механізмів комунікації між акціонерами, членами аудиторських комітетів, зовнішніми і внутрішніми аудиторами. Таке дослідження буде особливо актуальними з погляду наближення України до світової практики обліку і звітності та перспектив європейської інтеграції національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Dicksee L. R. *Manual for Auditors* / Edited by R. H. Montgomery. – New York, 1905. – 384 p.
- Vanasco R. R. *Fraud Auditing* / R. R. Vanasco // *Managerial Auditing Journal*. – 1998. – Vol. 13. – № 1. – P. 4–71.
- Рябошук А.В. Проблеми забезпечення достовірності фінансової звітності / А.В. Рябошук // *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. – 2012. – Вип. 9(3). – С. 116–124.
- Association of Certified Fraud Examiners. *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse (2016 Global Fraud Study)*. – Austin, TX : ACFE, 2016. – 92 p.
- Zabihollah R. *Financial Statement Fraud: Prevention and Detection* / R. Zabihollah. – Hoboken, NJ : John Wiley & Sons, 2002. – 336 p.
- Nisbett A. V. *Accounting Scandals: Does «Rules vs. Principles» Matter?* / A. V. Nisbett, A. Sheikh // *Tennessee CPA Journal*. – 2007. – November. – P. 10–12.
- Grant R. *The strategic background to corporate accounting scandals* / R. Grant, M. Visconti // *Long Range Planning Journal*. – 2006. – Vol. 39. – P. 361–383.
- Ball R. *The effect of international institutional factors on properties of accounting earnings* / R. Ball, S. Kothari, A. Robin // *Journal of Accounting and Economics*. – 2000. – Vol. 29. – P. 1–51.
- Beasley M. *The audit committee oversight process* / M. Beasley, J. Carcello, D. Hermanson, T. Neal // *Contemporary Accounting Research*. – 2009. – Vol. 26. – № 1. – P. 65–122.
- Böhm F. *Audit Committee Charter Scope: Determinants and Effects on Audit Committee Effort* / F. Böhm, L. H. Bollen, H. F. Hassink // *International Journal of Auditing*. – 2016. – Vol. 20, Issue 1. – P. 1099–1123.
- Staying on course: A guide for audit committees* / Ernst & Young LLP. – 2014. – 80 p.
- Меденцева Е. В. К вопросу о понятии контроля за финансово-хозяйственной деятельностью акционерного общества / Е. В. Меденцева // *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 1. – Ч. 1 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=19425>.